

संध्या

(द्विज जनो माटे)

सम्पादक—

पं० माधवाचार्य शास्त्री,
हिन्दी प्रभाकर, साहित्य-मार्तण्ड, महोपदेशक,
श्री सनातन-धर्म-प्रतिनिधि-सभा-पंजाब,
लाहोर, अफ्रिका आदि विदेशोंमें
धर्मप्रचारक ।

जिसको

। सेठ मथुरादास पुरुषोत्तम,
(मुंबासा-केनिया) ने लोकोपकारार्थ
प्रकाशित किया.

संवत् १९८६. न १९३९.

१५१०५

સંધ્યા, સર્વ કર્મોનું દ્વાર છે. સંધ્યા વિનાનો પુરુષ, સદા અપવિત્ર છે. તેથી તે, નિત્ય કે નૈમિત્તિક કોઈ પણ કાર્યમાં અધિકારી થતો નથી. માટે ઉપવીત થયા પછી સર્વ દ્વિજ જનોને સંધ્યાની આવશ્યકતા છે. તે સંધ્યા તંત્રનાં મેલનથી ઘણી વધી પડેલી હોવાથી વર્ગને અભાવજનક થઈ પડી છે. તે દૂર કરવા માટે અમે આ સંધ્યા શાસ્ત્રાનુસાર તૈયાર કરાવી છે. તે ટૂંકી હોવાથી સજ્જન વર્ગને અનુકૂળ પડે તેવી છે. તેમાં પ્રથમ સંક્ષેપથી પ્રાતરુત્થાન અને સ્નાનવિધિ વગેરે કહ્યાં છે. ઋષિ છંદ આદિનાં જ્ઞાન માટે તથા અર્થાનુસંધાનપૂર્વક કર્મ કરવાથી પરિપૂર્ણ ફળ મળે છે. એટલા માટે ટિપ્પણીમાં પ્રત્યેક મંત્રના ઋષિ છંદ તથા અર્થ દર્શાવ્યા છે. શબ્દાર્થ જાણવો સહેલો પડે એવા હેતુથી પ્રત્યેક શબ્દો કાટખૂણામાં આપી પછી તેનો અર્થ લખ્યો છે.

આર્યજનો લાલ લે અને અમારો પ્રયાસ સફળ કરે એવી અમારી લાલસા છે.

૬૧૦ મથુરાદાસ પુરુષોત્તમ.

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the Nirnaya-sagar Press, 26-28, Kolbhat Lane, Bombay.

Published by Pt. Madhawacharya Shastri, Mumbasa-Keniya.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક

૧૫૧૦૫

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ

અંદાજ

વિષય

૫૨:૪૧૪

ગાન

॥ શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

॥ પ્રાતઃકાલવિધિઃ ॥

ચાર ઘડી રાત રહે ત્યારે ઉઠવું. તેમ ન બની શકે તો સૂર્યોદય પહેલાં તો અવશ્ય ઉઠવું. કેમકે સૂર્યનો ઉદય થતો હોય, અથવા અસ્ત થતો હોય, તે વખતે શયનનો શાસ્ત્રમાં નિષેધ છે. પછી પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરી ગાય કે તુલસી વગેરે મંગલ પદાર્થોનાં દર્શન કરવાં. મલત્યાગપૂર્વક શુદ્ધિ કરી મૃત્તિકા તથા જલવડે હાથ પગ શુદ્ધ કરવા. ૧૨ કોગળા કર્યા પછી હાતાણુ કરવું. ત્યાર બાદ મુખશુદ્ધિ કરી આન કરવું.

શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી ઉપવસ્ત્ર રાખી દર્ભ કે બિન વગેરેનાં આસન ઉપર પૂર્વાભિમુખ બેસવું. પંચપાત્ર, ત્રિભાણું, આચમની અને અર્ધપાત્ર પાસે રાખવાં.

॥ તિલકવિધિઃ ॥

ગોપીચંદન તીર્થમૃત્તિકા ભસ્મ અથવા જલ વગેરેનું મસ્તક ઉપર ૐ વાસુદેવાય નમઃ એ મંત્ર ભણી તિલક કરવું.

ॐ મૂર્મુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં । મર્ગો દેવસ્ય
ધીમહિ । ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ॥ એ ગાયત્રીમંત્ર ભણી
શિખા ખાંધવી. સંધ્યોપાસન કરવું.

॥ આચમનવિધિઃ ॥

જમણા હાથમાં એક માખા જેટલાં સોનાનો મણિકો
હૂળે તેટલું જલ લઈ અંગુઠો અને ટચલી આંગળી બુદ્ધાં
કરી વચલી ત્રણ આંગળીઓ ઉભી રાખી હાથા હાથની
તર્જનીનો સ્પર્શ કરી શબ્દ ન થાય તેવી રીતે આચમન
કરવું તેવાં ત્રણ આચમન કરવાં. પછી હાથ ધોઈ સંકલ્પ
કરવો.

॥ પ્રાતઃસંધ્યા ॥

હરિઃ ઓં વિષ્ણુઃ વિષ્ણુઃ વિષ્ણુઃ અમુકમાસે અમુક-
પક્ષે અમુકતિથૌ અમુકવાસરે અમુકનામાહં મમોપાત્તદુરિત-
ક્ષયાર્થં પ્રાતઃસંધ્યોપાસનમહં કરિષ્યે એવો સંકલ્પ કરી
ફરીથી આચમન કરવું. પછી 'ૐ અપહતા અસુરા રક્ષાઃ-

૧ મંત્રના ઋષ્યાદિ. અપહતા હ્યસ્ય પ્રજાપતિક્રષિઃ અસુરો
દેવતા ઉષ્ણિકૃત્તન્દઃ પ્રદક્ષિણજલપ્રક્ષેપે વિનિયોગઃ ॥

અર્થ—(વેદિષ્ઠદઃ) આ સ્થલમાં વસવાવાળા (અસુરા રક્ષાઃ-
સિ) અસુરો અને રાક્ષસો-આસુર સંપત્તિ, (અપહતાઃ) નષ્ટ
થાઓ.

સિ વેદિષદઃ એ મંત્ર લાણી જમણા હાથમાં જલ લઈ તે વડે પોતાને ફરતી પ્રદક્ષિણા કરવી.

॥ પ્રાણાયામઃ ॥

પ્રકાર-જમણા હાથની અનામિકા અને કનિષ્ઠિકા એ બે આંગળીઓથી ડાબી નાસિકાને દબાવી જમણી નાસિકાથી શ્વાસ ચડાવવો. (એ પૂરક કહેવાય છે.) પછી અંગુઠાવડે જમણી નાસિકા દબાવી શ્વાસને સ્થિર રાખવો. (એ કુંભક કહેવાય છે.) પછી ડાબી નાસિકાને ધૂટ મૂકી તેમાંથી ધીમે ધીમે શ્વાસ ઉતારવો. (એ રેચક કહેવાય છે.) પછી જમણી નાસિકાને પણ મૂકી દેવી. એ એક પ્રાણાયામ થયો. એવા ત્રણ પ્રાણાયામ કરવા.

મન્ત્રઃ-૧ૐ મૂઃ ૐ મુવઃ ૐ સ્વઃ ૐ મહઃ ૐ જનઃ ૐ તપઃ ૐ સત્યં ૐ તૈત્સવિતુર્વરેણ્યં મર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ । ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ઔપો જ્યોતી રસોઽમૃતં

૧ (પ્રાણ) પ્રાણવાયુનો (આયામઃ) નિરોધ. ૨ આ પ્રાણવ. ૩ આ સાત વ્યાહતિ છે. તેનેજ સાત ઊર્ધ્વલોક કહે છે. ૪ આ ગાયત્રી મંત્ર. ૫ આ ગાયત્રીનું શિર.

ઋગ્વ્યાદિ-ૐ કારસ્ય બ્રહ્મા ઋષિઃ પરમાત્મા દેવતા ગાયત્રીછન્દઃ સર્વકર્મારંભે વિનિયોગઃ ॥ મૂઃ આદિ સપ્તવ્યાહતીનાં ક્રમેણ વિશ્વામિત્રજમદગ્નિભરદ્વાજગૌતમાત્રિવસિષ્ઠકશ્યપા ઋષયઃ અગ્નિવાયુસૂર્યવૃહસ્પતિવરુણેન્દ્રવિશ્વેદેવા દેવતાઃ ગાયત્ર્યુષ્ણિગનુષ્ટુબૃહતી-

ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोम् । आ मंत्र लक्ष्मी पूरक कुंलक અને
રેચક કરવા.

पङ्क्तित्रिष्टुब्जगत्यश्छन्दांसि तत्सवितुरित्यस्य विश्वामित्र ऋषिः स-
विता देवता गायत्रीछन्दः आपो ज्योतिरित्यस्य प्रजापतिऋषिः ब्र-
ह्माग्निवायुसूर्यादेवताः यजुश्छन्दः सर्वेषां प्राणायामे विनियोगः ॥

અર્થ-(ૐ) અવ્યાકૃત પરમાત્મા (ભૂઃ) સર્વોત્કૃષ્ટ ઐશ્વર્યવાન્-પૂર્ણ (ભુવઃ) સ્થિતિ કરનારા અનંત સુખરૂપ (સ્વઃ) આનંદજનક (મહઃ) સર્વના પૂજ્ય (જનઃ) સર્વ જગતના કર્તા (તપઃ) સર્વના નિયંતા (સત્યં) ત્રણેકાલમાં અબાધિત-ચિદાનંદ પૂર્ણ એવા (ૐ) પરમાત્મા, આરાધના કરવા યોગ્ય છે. (સવિતુઃ) ચરાચર જગતના ઉત્પાદક એવા (દેવસ્ય) સ્વયં-પ્રકાશ દેવનું (તત્) તે-પ્રસિદ્ધ (વરેણ્યં) વરવાયોગ્ય-શ્રેષ્ઠ એવું (ભર્ગઃ) અવિદ્યા તથા પાપવગેરેનું ભર્જન કરવાવાળું તેજ છે. તેનું અમે (ધીમહિ) ધ્યાન કરીએ છીએ. કે (યઃ) જે દેવ, (નઃ) અમારી (ધિયઃ) બુદ્ધિવૃત્તિઓને (પ્રચોદયાત્) અસન્માર્ગથી અટકાવી સર્વપુરુષાર્થને આપવાવાળા સન્માર્ગમાં પ્રવૃત્ત કરો. વળી જે પરમાત્મા, (આપઃ) જલરૂપ (જ્યોતિઃ) તેજરૂપ (રસઃ) સ્વરૂપ-જ્ઞાનરૂપ (અમૃતં) અમૃતસ્વરૂપ (બ્રહ્મ) પૂર્ણ છે (ભૂઃ) સર્વોત્કૃષ્ટ ઐશ્વર્યવાન્ (ભુવઃ) સ્થિતિ કરનાર અને (સ્વઃ) અનંતસુખરૂપ, (ૐ) પરમાત્માનાં સ્વરૂપ છે. આ મંત્રમાં (ભૂઃ) વગેરેની પ્રત્યેકની સાથે ૐકારનું ઉચ્ચારણ કર્યું છે. તે ભૂઃ આદિના અર્થની સાથે ૐકારના અર્થની એકતા સૂચવવામાટે છે.

॥ અમ્બુપ્રાશનમ્ ॥

ૐ સૂર્યશ્ચ મા મન્યુશ્ચ મન્યુપતયશ્ચ મન્યુકૃતેભ્યઃ
પાપેભ્યો રક્ષન્તામ્ । યદ્રાત્ર્યા પાપમકાર્ષં મનસા વાચા
હસ્તાભ્યાં પદ્મ્યામુદરેણ શિશ્ના રાત્રિસ્તદવલુમ્પતુ યત્કિચ્ચિ-
દુરિતં મયિ इदमहं माममृतयोनौ सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि
સ્વાહા ॥ એ મંત્ર લાણી એક આચમન કરવું. બાકીનાં
બીજાં બે આચમન મંત્ર લાણ્યા વિના કરવાં.

૧ (અમ્બુ) જલનું (પ્રાશનં) આચમન કરવું.

૨ ઋગ્વ્યાદિ-સૂર્યશ્ચમેતિ મન્નસ્ય નારાયણ ઋષિઃ સૂર્યો દેવતા
અનુષ્ટુપ્છન્દઃ અમ્બુપ્રાશને વિનિયોગઃ ॥

અર્થ-(સૂર્યઃ) સૂર્ય-પરમાત્મા (ચ) અને (મન્યુઃ) નૃ-
સિંહ-ક્રોધાભિમાની રુદ્ર (ચ) અને (મન્યુપતયશ્ચ) ક્રોધને અ-
તનાર સાર્વિક દેવો, (મન્યુકૃતેભ્યઃ) ક્રોધથી થતાં (પાપેભ્યઃ)
પાપોથી (મા) ભારી (રક્ષન્તાં) રક્ષા કરો. અને મેં (યત્)
જે (રાત્ર્યા) રાત્રિમાં (મનસા) મને કરી પરનું અનિષ્ટચિંત-
ન વગેરે (વાચા) વચનેકરી મિથ્યા લાષણુ વગેરે (હસ્તાભ્યાં)
બે હાથવડે દુષ્ટપ્રતિગ્રહ, પરપીડા આદિ (પદ્મ્યાં) બે પગવડે
ગાય કે બ્રાહ્મણને પાદસ્પર્શ વગેરે (ઉદરેણ) ઉદરેકરી અલક્ષ્ય-
લક્ષણુ વગેરે (શિશ્ના) શિશ્નવડે અકાલસ્ત્રીગમનાદિ (પાપં)
પાપ (અકાર્ષં) કર્યા હોય. (તત્) તે સઘળાં પાપને (રાત્રિઃ)
રાત્રિરૂપ કાલભગવાન્ (અવલુમ્પતુ) નાશ કરો. (મયિ) મારાવિષે
(યત્ કિચ્ચિત્) જે કાંઈ (દુરિતં) પાપ છે. તેને અને (માં)

॥ માર્જનમ્ ॥

પ્રકાર-ડાળા હાથમાં અથવા આચમનીમાં જલ લઈ જમણે હાથે દર્ભવડે એક એક મંત્ર લાણી મસ્તક ઉપર માર્જન કરવું.

મન્ત્ર:-॥૧॥ આપો હિ ષ્ઠા મયોભુવ ॥૨॥

પાપી જીવને (અહં) હું, (અમૃતયોનૌ) મોક્ષના કારણરૂપ (જ્યોતિષિ) તેજોમય (સૂર્ય) પરમાત્માવિષે (દ્વંદ્વ) આ જલરૂપે (જુહોમિ) હોમું. તે, (સ્વાહા) સુહૃત-સંકળ થાયો.

૧ શુદ્ધિ.

૨ ઋષ્યાદિ-આપો હિષ્ટેતિ તિસૃણાં સિન્ધુદ્વીપ ઋષિઃ આપો દેવતા ગાયત્રીચન્દ્રઃ માર્જને વિનિયોગઃ ॥

અર્થ-(આપઃ) હે જલાભિમાની દેવતાઓ ! (હિ) જે માટે (મયો ભુવઃ) સુખ દેવાવાળી (ષ્ઠાઃ) છો. તેથી (તાઃ) તે તમે (નઃ) અમને (ઝર્જે) બહુ અન્નયુક્ત (દધાતન) કરો. જેથી અમે (મહે) મોટાં (રણાય) રમણીય એવાં (ચક્ષસે) તત્ત્વદર્શન માટે સમર્થ થઈએ. હે જલદેવતાઓ ! (ઉશતીઃ) પુષ્ટિની કામનાવાળી (માતરઃ) માતાઓ (દ્વં) જેમ પોતાના પુત્રોને સ્તનપાન વગેરેના લોકતા કરે છે. તેમ (વઃ) તમારો (યઃ) જે (શિવત્તમઃ) સુખજનક (રસઃ) તૃપ્તિકારણ ગુણ-જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. (તસ્ય) તે રસના (દ્વં) આ લોકમાં (નઃ) અમને (માજયત) લોકતા કરો. (ચ) અને (આપઃ) હે જલદેવતાઓ ! (યસ્ય) જે રસના (ક્ષયાય) નિવાસ કરી તમે (જિન્વથ) પરમાનંદ મગ્ન છો. (તસ્યૈ)

સ્તા નંઽઙ્ગર્જે દંધાતન ॥ ૩ ॥ મહે રણાય ચ-
ક્ષ્મસે ॥ ૪ ॥ યો વઃ શિવતમો રસ ॥ ૫ ॥ સ્ત-
સ્ય ભાજયતેહ નઃ ॥ ૬ ॥ ઉશતીરિવ માતરઃ
॥ ૭ ॥ તસ્મા અરંઙ્ગમામવો ॥ ૮ ॥ યસ્ય ક્ષયા-
ય જિન્વંથ ॥ ૯ ॥ આપો જનયથા ચ નઃ ॥

॥ અઘમર્ષણમ્ ॥

પ્રકાર-જમણા હાથમાં જલ લઈ નાસિકા પાસે રાખી
નીચેનો મંત્ર બાણવો.

મન્ત્રઃ-ૐ દ્રુપદાદિવ મુમુચાનઃ સ્વિન્નઃ સ્નાતો મલાદિ-

તે રસમાટે અમે (વઃ) તમ પાસે (અરં) અત્યંત-નિત્ય (ગમામ)
આવીએ છીએ. માટે તે રસ (નઃ) અમને (જનયથા) આપો.

૧ (અઘ) પાપનું (મર્ષણમ્) દૂરીકરણ.

૨ ઋધ્યાદિ-દ્રુપદાદિવેતિ મન્ત્રસ્ય પ્રજાપત્યશ્વિસરસ્વત્ય ઋ-
ષયઃ આપો દેવતા અનુષ્ટુપછન્દઃ અઘમર્ષણે વિનિયોગઃ ।

અર્થ—(દ્રુપદાત્) કાષ્ઠની હેડમાંથી (મુમુચાનઃ) મુક્ત
થયેલો પુરુષ (ઈવ) જેમ (સ્વિન્નઃ) સ્વેદથી ભીંજાઈ ગયેલો
(સ્નાતઃ) સ્નાન કરવાથી (મલાત્) મલથી (ઈવ) જેમ અને
(પવિત્રેણ) દર્ભનાં પવિત્રાંએ કરી પવિત્ર થયેલું (આઙ્યં) ઘી
(ઈવ) જેમ પોતાના દોષથી મુક્ત થાય છે. તેમ (આપઃ) જલ,
(મા) મને (પુનસઃ) પાપથકી (શુન્ધન્તુ) શુદ્ધ કરો-મુક્ત કરો.

વ । પુતં પવિત્રેણેવાજ્ય માર્ષઃ શુન્ધન્તુ મૈનસઃ ॥ એ મંત્ર લાણી
પાપપુરુષ; નાસિકાદ્વારા મારાં શરીરમાંથી નીકળી આ જ-
લમાં આવ્યો છે, એવી ભાવના કરી તે જલ જોયા વિના
પોતાની ડાળી તરફ પૃથ્વી ઉપર નાખી દેવું.

॥ અર્ઘ્યપ્રદાનમ્ ॥

પ્રકાર—આચમનનું જલ અર્ઘ્ય કે ણીનું કોઈ પણ
કામમાં આવે નહીં. એટલે અર્ઘ્ય માટે ણીનું પવિત્ર જલ
લેવું સૂર્યાભિમુખ ઉભા રહી પુષ્પ, ચંદન અને અક્ષત હોય
તો તે સહિત નહીં તો કેવલ જલનો ખે હાથે અંજલિ ભરી
અથવા અર્ઘ્યપાત્રમાં લઈ પ્રણવ અને વ્યાહૃતિસહિત ગાયત્રી
મંત્ર લાણી અર્ઘ્ય આપવો. પછી જમણા કાનનો સ્પર્શ કરવો.
એવા ત્રણ અર્ઘ્ય આપવા. સંધ્યા કાલ વ્યતીત થયો હોય તો
એક અર્ઘ્ય અધિક આપવો.

॥ સૂર્યોપસ્થાનમ્ ॥

પ્રકાર—ખે હાથ ઉંચા કરી સૂર્ય સામે ઉભા રહેવું
પછી નીચેના મંત્રો લાણવા.

૧ (અર્ઘ્ય) પૂજાસામગ્રીનું (પ્રદાનમ્) અર્પણ કરવું. આ
અર્ઘ્ય, વજ્રરૂપ થઈ મંદેહાનામના દૈત્યોનો નાશ કરે છે.

૨ (સૂર્ય) સૂર્ય સામે (ઉપસ્થાનમ્) ધ્યાનપૂર્વક સ્થિતિ.

મન્ત્રાઃ-ૐ ઉદ્વયં તમસસ્પરિં સ્વઃ પશ્યન્-

૧ ઋધ્યાદિ. ૐ ઉદ્વયમુદુલ્યમિતિ દ્વયોઃ પ્રસ્કળવ ઋષિઃ સૂર્યો દેવતા અનુષ્ટુપ્છન્દઃ । ચિત્રં દેવાનામિત્યસ્ય કુત્સાન્નિરસ ઋષિઃ સૂર્યો દેવતા ત્રિષ્ટુપ્છન્દઃ । તચ્ચક્ષુરિત્યસ્ય દધ્યક્ષાથર્વણ ઋષિઃ સૂર્યો દેવતા ઉષ્ણિઃછન્દઃ સર્વેષાં સૂર્યોપસ્થાને વિનિયોગઃ ॥

અર્થ—(વયં) અમે (તમસસ્પરિ) અજ્ઞાનમય પ્રપંચથી રહિત અને (ઉત્તરં) સર્વથી શ્રેષ્ઠ એવા (સ્વઃ) આનંદમય લોકને (પશ્યન્તઃ) જોતા થકા (દેવત્રા) દેવોમાં (દેવં) પ્રકાશમાન તથા (ઉત્તમં) પરમ (જ્યોતિઃ) તેજોમય એવા (સૂર્યં) સૂર્યદેવને (ઉત્) સંમુખ (અગન્મ) પ્રાપ્ત થયા છીએ. ૧ (ત્યં) આ (જાતવેદસં) અગ્નિ (દેવં) દેવને (કેતવઃ) કિરણો (વિશ્વાય દશે) સર્વ પ્રાણીઓનાં દર્શન માટે (સૂર્યં) સૂર્ય પ્રતિ (ઉદ્વહન્તિ) ઊંચે લઇ જાય છે. તેનું ઉપસ્થાન કરે છે. ૨ જે (દેવાનાં) દેવોનું-કિરણોનું (ચિત્રં) વિચિત્ર-મુખ્ય (અનીકં) બલ-સમૂહ છે. જે (મિત્રસ્ય) દિવસના અભિમાની દેવના (વરુણસ્ય) રાત્રિના અભિમાની દેવના અને (અગ્નેઃ) રાત્રિ દિવસ બંનેના અભિમાની દેવના (ચક્ષુઃ) પ્રકાશક છે. તે સૂર્ય. (ઉદગાત્) ઉદય પામ્યા તે (સૂર્યઃ) સૂર્યદેવ, કિરણોવડે (દ્યાવા-પૃથિવી) સ્વર્ગને તથા પૃથ્વીને અને (અન્તરિક્ષં) અંતરિક્ષને (આપ્રાઃ) ચોતરફ પૂર્ણ કરે છે. તે (જગતઃ) જંગમના (ચ) અને (તસ્થુષઃ) સ્થાવરણુ (આત્મા) આત્મા છે. અમે તેનું ઉપસ્થાન કરીએ છીએ. ૩ (દેવહિતં) ઇંદ્રિયાદિકને પ્રકાશ-

ન્તુ ઉત્તરમ્ । દેવં દેવત્રા સૂર્યમગન્મ જ્યોતિરુ-
 ત્તમમ્ ॥ ૧ ॥ ઉદુત્યં જ્ઞાતવેદસં દેવં વહન્તિ
 કેતવઃ । દૃશે દ્વિશ્વાય સૂર્યમ્ ॥ ૨ ॥ ચિત્રં દે-
 વાનામુદગાદનીકં ચક્ષુર્મિત્રસ્ય ચરુણસ્યાન્નેઃ ।
 આપ્રાચ્યાવાં પૃથિવી અન્તરિક્ષઃ સૂર્ય આત્મા
 જગતસ્તસ્પૃષ્ઠશ્ચ ॥ ૩ ॥ તચ્ચક્ષુર્દેવહિતં પુરસ્તા-
 ન્નુક્રમુચ્ચરત્ । પશ્યેમ શરદઃ શતં જીવેમ શ-
 રદઃ શતઃ શૃણુયામ શરદઃ શતં પ્રવ્રવામ શ-
 રદઃ શતમદીનાઃ સ્યામ શરદઃ શતં ભૂયશ્ચ
 શરદઃ શતાત્ ॥ ૪ ॥

નાર (શુક્રં) શુદ્ધ સ્વરૂપ અને (પુરસ્તાત્) પૂર્વદિશામાં (ઉચ્ચ-
 રત્) ઉદય પામતાં એવાં (તત્) તે—પ્રસિદ્ધ (ચક્ષુઃ) જગત્પ્ર-
 કાશક એવાં સૂર્યાત્મકબ્રહ્મને અમે (શરદઃ શતં) સો વર્ષપર્યંત
 (પશ્યેમ) જોઈએ. (શરદઃ શતં) સો વર્ષ પર્યંત સુખમાં (જીવેમ)
 જીવીએ. (શરદઃ શતં) સો વર્ષ પર્યંત (પ્રવ્રવામ) ખોલીએ. (શ-
 રદઃ શતં) સો વર્ષ પર્યંત (અદીનાઃ) દીનતા રહિત (સ્યામ)
 થાઈએ. (ભૂયઃ) વળી પણ (શરદઃ શતાત્) સો વર્ષ પછી

પછી હાથમાં જલ લઈ અત્રાચઠ ઓલી શ્રીપરમેશ્વર-
પ્રીત્યર્થ ગાયત્રીજપમહં કરિણ્યે એવો સંકલ્પ કરી નાભિ
પાસે હાથ રાખી યથાશક્તિ જપ કરવો. ત્યાર બાદ પુનઃ
હાથમાં જલ લઈ અનેન યથાશક્તિકૃતેન ગાયત્રીજપેન સ-
વિતા દેવતા પ્રીયતાં એમ ભણી જલ નીચે મૂકી દેવું. પછી
માતા પિતા અને ગુરુ વગેરેને અભિવંદન કરવું.

॥ इति प्रातःसंध्या ॥

॥ मध्याह्नसंध्या ॥

હરિઃ ઓમ ઇત્યાદિ માસ વગેરેનું ઉચ્ચારણ કરી મધ્યા-
હ્નસંધ્યોપાસનમહં કરિણ્યે એવો સંકલ્પ કરવો. અંબુપ્રાશનનો
મંત્ર ‘સૂર્યશ્ર મા’ને બદલે નીચે લખેલો ભણવો.

ॐ आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथ्वी पूता
पुनातु माम् । पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता

જન્માંતરમાં પણ એવીજ રીતે થાય. અમે સો વર્ષ સુધી આયુષ
લોગવીએ ને ત્યાંસુધી અમારી સર્વ ઇદ્રિયો અબાધ શક્તિ-
વાળી રહે. એવો આ પ્રાર્થનામન્ત્રનો આશય છે. ૪

૧ ઋગ્વ્યાદિ. આપઃ પુનન્ત્વિતિ મન્નસ્ય નારાયણ ઋષિઃ
આપો દેવતા અષ્ટી છન્દઃ અમ્બુપ્રાશને વિનિયોગઃ

પુનાતુ મામ । યદુચ્છિષ્ટમભોજ્યં ચ યદ્વા દુશ્ચ-
રિતં મમ । સર્વં પુનન્તુ મામાપોઽસતાં ચ પ્ર-
તિગ્રહઃસ્વાહા ॥

એક અર્ધ આપવો. હૃદય પાસે હાથ રાખી જપ
કરવો. બાકીનું સઘળું પ્રાતઃસંધ્યાની પેઠે કરવું.

॥ इति मध्याह्नसंध्या ॥

॥ सायंसंध्या ॥

હરિઃ ૐ ઈત્યાદિ માસ વગેરેનું ઉચ્ચારણ કરી સાયં-
સંધ્યોપાસનમહં કરિષ્યે એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો. અંબુપ્રા-
શનનો મંત્ર નીચે લખેલો ભણવો.

અર્થ—(આપઃ) હે સ્વતઃ પવિત્ર જલ ! (પૃથ્વી) સ્થૂલ
દેહને (પુનન્તુ) પવિત્ર કરો. (પૂતા) પવિત્ર થયેલી પૃથ્વી
(માં) મને-જીવાત્માને (પુનાતુ) પવિત્ર કરો. (બ્રહ્મણસ્પતિઃ)
પરમાત્મા, મને (પુનન્તુ) પવિત્ર કરો. અને (પૂતા) સ્વતઃ
પવિત્ર એવો (બ્રહ્મ) વેદ. (માં) મને (પુનાતુ) પવિત્ર કરો.
(મમ) મારાથી (યત્) જે (ઉચ્છિષ્ટં) ઉચ્છિષ્ટ (ચ) અને
(અભોજ્યં) અભોજ્યનું ભોજન થયું હોય, (યદ્વા) અથવા
(દુશ્ચરિતં) દુરાચરણ થયું હોય. (ચ) અને (અસતાં) શૂદ્રાદિ-

**ॐ अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च
मन्युकृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षन्ताम् । यदह्मा पाप-
मकार्षं मनसा वाचा हस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेण**

કનું (પ્રતિગ્રહં) દાન લેવાણું હોય. (સર્વ) તે સર્વ પાપથી (માં) મને (આપઃ) જલ, (પુનન્તુ) પવિત્ર કરો. તે માટે મંત્રેલું આ જલ (સ્વાહા) મારા જઠરાગ્નિમાં સારી રીતે હોમેલું થાઓ. ‘આ જલેં-કરી સર્વ પાપને આળી ભસ્મ કરું છું’ એવું આ મન્ત્રનું તાત્પર્ય છે.

૧ મુખ્યાદિ. અગ્નિશ્ચમેતિ મન્ત્રસ્ય નારાયણ ઋષિઃ અગ્નિર્દેવતા
અનુષ્ટુપ્છન્દઃ અમ્બુપ્રાશને વિનિયોગઃ ॥

અર્થ—(અગ્નિઃ) અગ્નિદેવ (ચ) અને (મન્યુઃ) નૃસિંહ-ક્રોધના અભિમાની રુદ્ર (ચ) અને (મન્યુપતયઃ) ક્રોધનો જય કરવાવાળા સાત્વિક દેવો, (મન્યુકૃતેભ્યઃ) ક્રોધથી થતાં (પાપેભ્યઃ) પાપોથી (મા) મારી (રક્ષન્તાં) રક્ષા કરો. અને મેં (અહ્મા) દિવસમાં (મનસા) મનવડે (વાચા) વચનંકરી (હસ્તાભ્યાં) હાથેં કરી (પદ્ભ્યાં) પગેંકરી (ઉદરેણ) ઉદરવડે અને (શિશ્ના) શિશ્નવડે (યત્) જે (પાપં) પાપ (અકાર્ષં) કર્યું હોય. (તત્) તે પાપને (અહઃ) દિવસાભિમાની દેવ, (અવલુગ્મતુ) નષ્ટ કરો. (મયિ) મારે વિષે (યત્કિંચિત્) જે કાંઈ (દુરિતં) પાપ છે તેને અને (માં) પાપી જીવને (અહં) હું (અમૃતયોનૌ) મોક્ષનાં કારણરૂપ (સત્યે) સત્ય સ્વરૂપ (જ્યોતિષિ) તેજોમય પરમાત્માને વિષે (જુહોમિ) હોમુંછું. તે (સ્વાહા) સુહૃત થાઓ.

શિશ્નાહસ્તદવલુમ્પતુ યત્કિંચિદુરિતં મયિ ।
 ઇદમહમમૃતયોનૌ સત્યે જ્યોતિષિ જુહોમિ
 સ્વાહા ॥

ઝેઠાં ઝેઠાં વાયવ્યાભિમુખ ત્રણ અર્ધ આપવા. ને
 નાસિકા પાસે હાથ રાખી જપ કરવો. બાકીનું સર્વ કર્મ
 પ્રાતઃસંધ્યાવત્ કરવું.

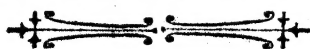
॥ इति सायंसंध्या ॥

સંધ્યા વંદનમાં ગુણ.

સંધ્યામુપાસતે યે તુ સતતં સંશિતવ્રતાઃ ।

વિધૂય પાપં તે યાન્તિ બ્રહ્મલોકં સનાતનમ્ ॥૪॥

અર્થ—યમસ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે, જે પુરુષો નિયમ
 પૂર્વક સદા સંધ્યાવંદન કરે છે, તેઓ, પાપથી મુક્ત થઈ
 સનાતન બ્રહ્મલોકને પ્રાપ્ત થાય છે. ૪

उपयोगी पुस्तकें:—

शास्त्रार्थ-पञ्चक, मूल्य १॥॥

सनातनधर्म, मूल्य १)

पं० माधवाचार्य शास्त्री,

मु० पो० कौल, जिला-करनाल.

